

Moravský apoštol indiánů 200 let od úmrtí Davida Zeisbergera

Daniel Říčan

David Zeisberger (2. 3. 1721 – 17. 11. 1808) patřil k těm Moravanům, kteří ve své době "tvořili dějiny Nového světa". Jeho život je protkán nadějí i smutkem, úspěchy i prohrami. Dožil se 87 let, a z toho padesát tři let žil těžký život mezi svými indiánskými braty. Měl rád divočinu a tyto lidi miloval. Byl asi 155 cm vysoký, tichý, mlčenlivý a zdrženlivý. Byl nezvykle odvážný a nikdy v životě neustupoval před nebezpečím.

Narodil se ráno 2. března 1721 v Suchdole nad Odrou na Moravě. Když mu bylo pět let, celá rodina uprchla jako stovky jiných do Herrnhutu (Ochranova) v Sasku, kde obnovili Jednotu bratrskou. Nepřátelské postoje saské vlády však způsobily, že Moravané museli pomýšlet i na možnost, že budou z Herrnhutu vyhnáni, proto zakládali další osady. Rodiče odejeli do Savannah - Georgie v USA, kam dorazili 28. února 1736 a své tři děti zanechali v Evropě k výchově Jednotě bratrské, jak tam bylo zvykem. Se dvěma se již nikdy neshledali. Anna se vdala za Andrease Jäschka a vydala se s ním na misi do indického Trankebaru. Nejmladší Georg zemřel na misi v Surinamu při zachraňování indiána.

David tedy zůstal v Evropě, v holandském Heerendyku. Tam měl dokončit své vzdělávání. Pracoval jako poslíček v obchodě. Po nějakém nedorozumění, při kterém byl dokonce obviněn z krádeže, se rozhořčený a rozlícený vydal s jiným chlapcem na útěk za svými rodiči. Bylo mu 15 let. Našel kapitána, který jej vzal do Londýna. Odsud se jim podařilo přepravit se za rodiči do Georgie. David vzpomíná na svůj útěk s čistým svědomím: *"Ode dne, kdy jsem opustil bratry v Holandsku, až do mého příjezdu do Georgie Spasitel mou duši i tělo chránil, a vůbec v tom vidím zásah Boží, a proto tím raději bratřím v Holandsku odpouštím bezpráví, kterého se na mně dopustili."*

Přistěhovalci v Georgii

V Savannah přistěhovalci obdělávali pozemky a věnovali se budování nové osady. V březnu zde byl ustaven řádný sbor. Byla zde postavena první modlitebna Moravanů na americké půdě. Vybudovali školu pro děti indiánů, započali misi mezi Čerokézy a Kríky. Tady se Zeisberger poprvé zapojil do misie. Připojil se k těm, kteří se vydávali do sousední Jižní Karolíny na misijní cesty k černým otrokům.

Idyla netrvala dlouho. Roku 1739 vypukla válka mezi Anglií a Španělskem. Bratři odmítli vstoupit do armády, proto byli považováni za zrádce a vyzváni k opuštění Georgie. Nová osada byla sužována válečnými konflikty a brzy nato i nemocemi. V lednu 1740 bylo toto společenství již v úplném rozkladu.

Bethlehem v Pensylvánii

Roku 1740 se tedy přeplavili na sever do Pensylvánie. Z pobřeží putovali asi 100 kilometrů do pustého vnitrozemí, krajiny která je podobna našemu Poodří. Kola vozů dalších a dalších kolonistů rozjížděla indiánské stezky a civilizace se zakusovala stále hlouběji do území indiánů. Čtenáři románů z Divokého západu si jistě z dětských let pamatují romanticky popisované obdobné příběhy. Zimu přečkali v osadě Nazareth a v jarních měsících roku 1741 se věnovali úpravě 500 akrů pozemků, které zakoupili na řece Lehigh asi 12 kilometrů na jih. Položení základů velkého domu 28. června je považováno za založení Bethlehemu, významného střediska Jednoty, dnes univerzitního města s ocelářským průmyslem. Mezi 15 zakladateli byl i 19letý David Zeisberger s otcem a matkou.

Mohykáni

Současně s pracemi na budování osad bylo vždy několik Moravanů podporováno na misi. Moravané si vytvářeli systém hospodaření, který umožňoval vydržovat misijní pracovníky. Misie byla součástí jejich životního stylu. Misijně nepůsobili jen mezi indiány, ale i mezi bílými osadníky, kteří byli většinou duchovně zcela nezaopatřeni. V Pensylvánii Moravané začínají organizovat misi mezi Mohykány v provincii New York, asi 200 km severovýchodně.

Mohykáni byli v té době zanikajícím kmenem, morálně rozdeptaným těsným sousedstvím s bílou civilizací. Křesťanství tam upřímně přijal proslulý pijan a rváč náčelník Čup. Jeho obrácení

bylo příkladem jiným indiánům. Vznikla osada indiánů-abstinentů Shekomeko (1740–1745) a poblíž další dvě, což bylo trnem v oku bílým obchodníkům. Intrikami a pomluvami, že táhnou s Francouzi, dosáhli zrušení osady a Mohykáni křesťané se přesunuli k Bethlehemu, kde založili Friedenshutzen (1745–47). Román Poslední Mohykán je z tohoto období a prostředí. Sám "Poslední Mohykán" Unkas byl skutečná postava, moravský bratr.

Příprava na misii

Tři roky po založení Bethlehemu zřídili bratři svoji první školu indiánského jazyka. Zeisberger se stal jedním ze sedmi žáků a pro dobrou znalost jazyka a čistý vztah k indiánům často sloužil jako tlumočník při složitějších jednáních. V Bethlehemu se na své poslání začalo připravovat mnoho misionářů, které indiáni nazývali Blackcoats – Černé kabáty.

V lednu r. 1745 byl David vybrán pro svůj první úkol, doprovázet Ch. F. Posta do vesnice irokézských Mohawků. Zde se měli učit jazyku Mohawků. Byli však zatčeni a převezeni do New Yorku s obviněním ze špionáže pro Francouze a tam věznění po jedenačtyřicet dní. Zeisberger zde strávil své čtyřicetý narozeniny trpě, jak napsal, "z Božího dopuštění".

Bezprostřední blízkost indiánů ve Friedenshutzen byla spojena s neustálými potížemi. Proto byly zakoupeny pozemky 25 km severně od Bethlehemu na řece Mahony, kde založili novou misii Gnadenhutten, "Chýše milosti" (1746–1755). Tam se přestěhovali zbylí indiáni z Shekomeka. Byla to jedna z nejúspěšnějších osad. Indiáni byli vedeni k práci a k plánování, což neznali. Proto při nedostatku lovné zvěře trpěli dříve hladem. Tady jim byla přidělena půda, učili se dělat si zásoby, měli pamatovat na chudé a nemocné. Vydělávali si pletením košů, sběrem borůvek, byl zřízen vodní mlýn a pila. Mnoho mužů pracovalo v lese, řezivo se plavilo po řece. Obec se stala nezávislou na cizí pomoci.

Zeisberger byl v letech 1747–1748 asistentem Martina Macka v nové misii Shamokin (1747–1755) asi 110 km do vnitrozemí a roku 1749 byl jako 28letý ordinován na jáhna a působil zde dva roky jako vedoucí misionář.

Misie mezi Irokézy

Přes pět následujících let (1750–1755) řídil Zeisberger práci mezi Irokézy v Onondagu, hlavním sídle svazu šesti Irokézských národů. Když tam dorazili, právě zasedala Velká rada. Během následujících několika měsíců byla většina rady tak opilá, že další jednání nebylo možné.

Bratři mezitím navštívili kmen Seneků, který žil na druhém břehu jezera Kajuga. Zde byla situace ještě horší. V první vesnici, kterou navštívili, byli opilí všichni muži, v další byly opilé i ženy a museli použít násilí, aby se ubránili.

Zeisberger se trvale usadil v Onondagu. Byl přijat do Želvího kmene, jeho indiánské jméno bylo Ganuserači (Na tykvi). Vystavěl modlitebnu, ve které se scházelo malé křesťanské společenství. Získal si důvěru a lásku indiánů, v jeho domě se také konala shromáždění "velké rady Irokézů" a v jeho pracovně byly uloženy vládní dokumenty. Byl zásadový abstinent. Když byli indiáni opilí, stáhnul se do své chýše v lese. Věřil, že jednou se Onondago stane Jeruzalémem "šesti národů". Byl na prahu úspěchu, projekt byl však zničen vypuknutím války. Celé jeho úsilí přišlo v niveč. Roku 1755 byla zde práce ukončena.

Anglicko-francouzská válka

Když vypukla francouzsko-anglická válka (1754–1763), indiáni v Pensylvánii se postavili na stranu Francie. V Pensylvánii docházelo ze strany indiánů k násilnostem, i ke skalpování žen a dětí. Proto byl Zeisberger rychle povolán z Onondaga zpět, aby pomohl indiány na území Pensylvánie uklidnit a zachovat je ve věrnosti britské vlajce. Málem jej to stálo život. Dne 24. listopadu 1755 jen chvíli předtím, než přicestoval do osady Gnadenhutten na řice Mahony, profrancouzští indiáni misii napadli, 11 bělochů v misii včetně několikátýdenního dítěte a dvou žen zabili a osadu vypálili. Zbylí indiáni se rozprchlí.

Několika misionářům se podařilo uprchnout do Bethlehemu, kde zahájili přípravy na obležení. Stali se útočným městem. Z bezpečnostních důvodů indiány-křesťany odvedli do nových osad poblíž Bethlehemu, kde vznikly osady Nain (1758–1765) a Wechquatank (1760–1763). V místě Gnadenhutten postavil Benjamin Franklin pevnost Fort Allen na obranu celé oblasti. V tomto stavu setrvala misie do konce války.

Misijní práce za války ustala a David se pustil do jazykovědné práce, z níž vzešel sedmidílný irokézsko-německý slovník, menší irokézský slovník a delawarská gramatika. Přeložil stovky

duchovních písní a části Nového zákona. Většina těchto prací zůstala v rukopisech, jsou však považovány za mezníky písemné kodifikace indiánských jazyků.

Když byla francouzská armáda poražena a zdálo se, že bude mír, vypuklo Pontiakovo povstání profrancouzských indiánů (1763–1765). Ti ve válce pokračovali další dva roky, což vyvolalo další protiindiánské nálady mezi bílými. Úřední vyhlášky vyzývaly bílé osadníky, *"...aby křesťanským indiánům nepřisuzovali činy spáchané jinými indiány a nevyhrožovali jim smrtí. Vždy chodí oblečení, nejsou pomalováni a nenosí pera, ale klobouky nebo čapky, nechávají si vlasy volně růst, nosí pušky na ramenou hlavní vzhůru, když potkají bělocha, zavolají na něj a pozdraví... Na lov se vydávají jen se svolením misionářů."* Aby nedošlo k dalšímu masakru, byli na popud guvernéra přemístěni z Nain a Wechquatank pod ochranu pevnosti ve Filadelfii. Po 22 letech práce zde dva roky živilo 125 "moravských" indiánů v hladu, nemocech a nečinnosti.

Vkročit na zakázanou stezku Seneků

Roku 1765 se znovunastolením míru vedoucí Jednoty bratrské již poznali, že nemohou provádět misii poblíž sídel bělochů, proto se přemístili z dosahu bělošské civilizace. Zeisberger se pro moravské misionářské hnutí stal klíčovou postavou. Jeho spolupracovníci pracovali podle těchto instrukcí: Naučit se indiánské jazyky; vychovat si indiánské pomocníky; učit indiány číst a psát; přeložit nejdůležitější části Bible; vést všechny obrácené ke křesťanským povinnostem řádných občanů.

Na jaře 1765 přivedl svých devadesát indiánů k břehům řeky Susquehana. Zde na severu Pensylvánie založili osadu Friedenshuetten II, Stany pokoje (1765–1772), která vzkvétala a stala se jednou z nejúspěšnějších moravských misíí. Tvořila ji jedna dlouhá ulice o dvanácti domech a třinácti vigvamech. Za každým domem byla zahrada, za zahradou kukuřičná pole a celá osada byla ohraničena palisádou. Uprostřed stál kostel, dům misionářů a škola pro děti. Neživilo se už pouze lovem. Poznali cenu půdy, rozvíjeli obchod. Zeisberger ve své zprávě napsal: *"Čím více pracovali, tím větší měli radost, celý den bylo slyšet jejich písně... Když kážu, často se stává, že se chvějí, a někdy se tak třesou strachy, že ztrácejí vědomí a zdá se, že omdlí."* Stany pokoje se na dva roky staly centrem probuzení. Pro Krista získal 180 indiánských bratrů.

Okolní náčelníci zvali moravskou misii na svá území. Na pozvání Delawarů se vydal dál na západ. Stal se prvním bílým mužem, který vkročil na zakázanou stezku Seneků, zapovězenou všem bělochům. Přešel hory s prameny řeky Allegheny v západní Pensylvánii a následujícího roku tam založil misii Goschgoschunk (1768–1770) a Lawunakhanek (1769–1770).

Indiáni tady byli obzvláště nebezpeční. Zeisberger si byl vědom, že nemají zábrany jej zabít. Někteří z nich se zúčastnili masakru v Gnadenhuttenu. Vyjádřil se, že nikdy předtím ve tvářích indiánů neviděl tak jasně vykreslenou temnotu pekla i svět přemáhajícího evangelia. V očích některých viděl žízeň po krvi, u jiných touhu po pokání. Zeisberger zde práci vzdal. Moc byla v rukou kouzelníků, kteří byli obdařeni nadpřirozenými schopnostmi. Podle jeho vlastních slov se ocitl v satanské pevnosti. Přesunul se dále na západ k Bobří řece na pozvání delawarského náčelníka Glikikana, který až do své smrti se stal Davidovým spolupracovníkem. Zřídili misii Friedenstadt, Město pokoje (1770–1773).

Křesťanství kmenovým náboženstvím?

Zeisberger začal redukovat misie v Pensylvánii, protože byly ohrožovány zbory bílých osadníků. Netawatwesem, hlavním náčelníkem kmene Delawarů, byl pozván do údolí Muskingumu v Ohio. Roku 1772 se začala psát nová kapitola. S jedenácti indiány, několika pomocníky z řad indiánů a hrstkou dětí dorazil na nové místo na břehu řeky Muskingum a opět budoval osady.

V průběhu prvních pěti let žili v relativním klidu. Misie prospívaly a život zde byl příjemný. Obě vesnice se skládaly z masivních roubených obydlí, rozsáhlých oplocených polí a zahrad obklopených ovocnými stromy. V roce 1775 kronikáři v seznamu uváděli 263 obyvatel v Schoenbrunnu a 136 v Gnadenhuttenu. Misionářská práce Moravanů tehdy dosáhla vrcholu.

Netawatwes byl unesen křesťanskou filozofií míru a pietismu. Toužil, aby jeho lidé zavrhlí bojechtivost a přijali víru. Od chvíle, kdy Moravští bratři dorazili do údolí, vytrvale svou radu povzbuzoval k přijetí křesťanských myšlenek za kmenové náboženství. Vliv jeho obrácení se rozšířil i mimo jeho kmenové území. *"Oba, ty i já, řekl svému příteli, náčelníkovi Pankankeovi, jsme staří muži a nevíme, jak dlouho nám bude ještě umožněno žít. Pojďme tedy vykonat*

ještě jednu dobrou věc, než opustíme vezdejší bytí, a necht' svým dětem a jejich potomkům zanecháme poselství, že jsme přijali slovo Boží. To ať je naší poslední vůlí a závětí." Na počátku roku 1775 se tak stalo.

Po všech těch úspěších měl Zeisberger ještě jeden sen. Prohlásit Ohio indiánským státem a Jednotu bratrskou státní církví. Věřil, že se tento plán podaří uskutečnit. Na to, co se událo dále, však nebyl připraven.

Uprostřed bojiště

Ve východních státech při Atlantiku vypukla válka o americkou nezávislost (1775–1783) proti britským vládčům. Američtí dobrovolníci rychle zformovali armádu bojující za nezávislost. Tato revoluce moravské misie v údolí Muskingumu bohužel záhy zničila. Zeisberger se marně šest let snažil o zachování neutrality svých osad i všech Delawarů, což se mu dlouho dařilo, s výjimkou náčelníka delawarského kmene Munzí jménem Captain Pipe (Kapitán Dýmka), náčelníka Munsee Delawarů.

Americká revoluce dorazila do západního pohraničí. Misie se nyní nacházely uprostřed bojiště. Čty nepřátelských britských indiánů překračovaly každý týden hranice osad, aby útočily na západní sídla Američanů. K Britům se přidali Shawneyové, Wyandotové, Mingosové a Delawaři Kapitána Dýmky. Zeisbergerovy instrukce pro osazenstvo misí kázaly přijmout každého pohostinně, bez ohledu na to, jestli se jednalo o přítele nebo nepřítele. Během svých častých návštěv v kraji začali probritští indiáni na delawarskou radu vyvíjet tlak, aby opustila neutralitu. Docházelo k masakrování osad neutrálních indiánů. Americké milice i Angličané zajaté indiány bez milosti ubíjeli. Bylo to pět let chaosu, napětí a nejistoty.

Zeisberger byl v této době povolán na synod do Bethlehemu a o čtyři měsíce později se vrátil zpět na Muskingum s manželkou, sedmatřicetiletou Susan Lecroneovou. Sňatek uzavřený v Lititz, byl spontánním rozhodnutím šedesátiletého muže, který se myšlenek na manželství již dávno vzdal. Přesvědčen byl svými přáteli v Bethlehemu, kteří ho nabádali, aby si vybral "družku", která mu bude "laskavou útěchou v jeho stáří".

Deportace

Během horkých srpnových dnů roku 1781 přitáhla velká skupina probritských indiánů. Věřící indiáni se měli všichni shromáždit v Gnadenhuttenu a připravit se k odchodu do míst, kde budou pod dohledem Angličanů. Zeisberger nesouhlasil, ale později pod fyzickým nátlakem kapituloval.

Vyrazili na obtížnou cestu trvající 17 let, později nazvanou "velké rozptýlení". Opustili své milované údolí, většinu svého majetku a celou sklizeň. Tři krásné upravené vesničky ležely osamoceny v troskách s mrtvými zvířaty hniјícími na ulicích a s úrodou pošlapanou a ohradami pokácenými. Po devět let usilovali o vybudování těchto vzorových indiánských komunit. Byl to konec nejstabilnějšího údobí Zeisbergerovy práce.

Po dvaceti dnech vyčerpávající cesty přes hory dorazili do povodí velkého kanadského jezera Erie, kde se měli usadit. Strávili příštích patnáct a půl měsíce na řece Sandusky. V krajině močálů, kde se koně i na cestách brodili po pás ve vodě, tam začínali s budováním nového domova.

Několik dní poté obdrželi zprávu od velitele pevnosti Detroitu, aby se dostavili k výslechu. Tady měl Kapitán Dýmka přednést obžalovací řeč ze spojenectví misionářů s Američany, ale překvapivě vzal všechnu zodpovědnost za celou aféru na sebe a prohlásil je za své drahé přátele. Velitel Detroitu De Peyster se zdál být spokojen, omluvil se jim a poskytl jim potravinovou pomoc. Do zimy se jim podařilo vybudovat si obydlí, veškerá úroda však zůstala v Ohio. Uhodila krutá zima a hlad.

Masakr v Gnadenhuttenu

Protože stále trpěli hladem, vydalo se asi 150 indiánů do Gnadenhuttenu, aby tam sklídili úrodu. Právě když byli hotovi, objevil se americký plukovník Williamson s milicí, který byl přesvědčen, že jde o britské zvědy. Rozděлил je do dvou skupin. Muže dal do jedné stáje a ženy a děti do druhé. Potom se zeptal svých mužů, jestli je má poslat do Pittsburgu, nebo je nechat na místě popravit. Vojáci hlasovali pro smrt. Někteří je chtěli zaživa upálit, jiní je navrhovali zastřelit a skalpovat a další říkali, ať je utratí jako dobytek. Většina přijala třetí návrh.

Brzy ráno následujícího dne (8. března 1782) rozrazili dveře a zeptali se zajatců, jestli jsou připraveni zemřít. Ti jim odpověděli: "Své duše jsme odevzdali Bohu a věříme, že nám dá

potřebnou odvahu." Znovu byli rozděleni do dvou skupin a muži měli tu čest být prvními oběťmi. První úder zasadil vojín z Pensylvánie. S bednářskou palicí v ruce popadl indiánského starce za vlasy, zasadil mu smrtelnou ránu a oddělil skalp. Zabil čtrnáct indiánů. Několik hodin se ozývaly údery palic. Podlaha byla pokryta těly, jen jednomu mladíkovi se podařilo uprchnout. Když vojáci skončili s muži, přešli k ženám a dětem. Opět se jednomu mladíkovi podařilo uprchnout a v lese se připojil k prvnímu uprchlíkovi. A tak mohli svůj příběh vyprávět v Sandusky. Ten den bylo popraveno 90 křesťanů. Mezi mrtvými bylo 24 žen a 22 malých dětí. Vojáci potom místo zapálili a se skalpy na opascích se vydali hledat další oběti do Schoenbrunu. Po mnoha letech byly kosti obětí řádně pohřbeny a na místě stojí pamětní kámen.

Zeisberger byl zdrcen. Po válce se americká i britská vláda snažily hříchy odčinit a darovaly mu velké pozemky, na nichž vznikly další osady.

Velké rozptýlení

Roku 1782 přišlo nařízení přestěhovat se blíže k Detroitu, protože území Sandusky se stalo bojištěm. Na severozápad od Detroitu založili úspěšnou misii Nový Gnadenhutten (1782-86). Po ukončení války se vraceli zpět do Ohia, přezimovat museli na řece Cuyahoga, kde založili na podzim 1786 provizorní osadu. Mezitím došlo k dalším válkám v Ohio a návrat byl znemožněn. Založili tedy řádnou misii Nový Salem (1787-91). I tu museli opustit, když se přiblížily boje. Přepřavili se tedy zpět k Detroitu, kde vznikla provizorní Warte (1791-92). Naskytla se možnost za podpory vlády vybudovat misii Fairfield (1792-1813) v Kanadě. Práce zde byla úspěšná, Zeisberger však toužil po návratu do Ohia což se podařilo r. 1798.

Do věčných lovišť

Po 17 letech bloudění po kanadském severu se Zeisberger se svými nejbližšími po 51 dnech cestování vrátil do povodí řeky Muskingum. Spolu s 31 indiány dorazil na místo, které vybral pro novou osadu Goshen (1798-1821). Bylo mu 77 let a opět začínal znovu. Roku 1804 měla osada již 159 obyvatel. Vybudována byla i misie na Bílé řece (1801-1806) a Petquoting (1804-1809) u jezera Erie, která byla svěřena mladším misionářům.

Znovu a znovu prchal před zhoubnými vlivy bílých osadníků. Ti byli příčinou, že se okruh jeho indiánských přátel stále zužoval, ti vytrvalejší odešli zakládat další misie a David pozbýval sil k další práci, takže 17. listopadu 1808 zemřel v docela malém hloučku 24 indiánů v Goshenu, kde je také pohřben.

Zeisbergerovo úsilí bylo misijním pokusem uprostřed nerovného střetu dvou příliš rozdílných světů, Evropanů a indiánů. Šlo o jedinečný zápas o záchranu lidství v nelidské době. David Zeisberger byl mužem, který pro indiány vykonal snad nejvíce ze všech Američanů.

Autor stál u založení Muzea moravských bratří v Suchdole nad Odrou a spolku Moravian, zabývající se dějinami Obnovené Jednoty bratrské. Je členem místního sboru ČCE.

Vychází na www.go-east-mission.de v prosinci 2008 z autorovy nezkrácené verze a s jeho svolením. Článek s řadou ilustrací vyšel též v Životě víry č. 11 v listopadu 2008 na str. 17-20.